

GLESSGEN, Martin-D. / SCHWEICKARD, Wolfgang / HOLTUS, Günter / KRAMER, Johannes (ed.) (2002): *Ex traditione innovatio. Miscellanea in honorem Max Pfister septuagenarii oblata*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 2 vol. 503 + 434 p. (Beiträge zur Romanistik, 7). (Vol. 1, editat per M.-D. Glessgen i W. Schweickard, *Max Pfister. Scripta minora selecta. De rebus Galloromanicis et Italicis*. Vol. 2, editat per G. Holtus i J. Kramer, *Miscellanea sociorum operis in honorem magistri conscripta*).

Certament ha de ser un motiu de satisfacció per a qualsevol mestre veure l'empremta deixada per l'obra pròpia juntament amb la que es reflecteix en la producció dels seus deixebles. En aquests

volums editats en homenatge al professor Max Pfister amb motiu del seu setantè aniversari s'hi combinen encertadament aquestes dues facetes: els editors han estructurat aquest homenatge en dos volums. El primer recull escrits diversos del mateix Max Pfister de tema galloromànic o italomànic; el segon articles de tema divers, però essencialment italomànic, dels col·laboradors del *LEI*.

El primer volum inclou d'antuvi els materials complementaris següents: la presentació general de la miscel·lània per part dels quatre editors (p. ix-x), un repertori de les publicacions de Max Pfister entre 1996 i 2002 a cura de Gunnar Tancke, repertori que completa el que s'havia publicat en la miscel·lània que se li va dedicar amb motiu del seu 65è aniversari (p. xi-xvii), i una presentació de l'obra de Max Pfister i de la tria d'articles publicats en aquest volum redactada pels seus curadors, M.-D. Glessgen i W. Schweickard (p. xix-xxxvii). La part essencial del volum la constitueix la reproducció facsimil de dinou articles de Max Pfister, apareguts originàriament entre els anys 1971 i 1999 (p. 3-490), que el mateix autor ha complementat amb addendes i notes (p. 493-499). Finalment hi trobem les referències als llocs de publicació original dels articles (p. 501-503).

En la selecció que s'ha fet dels articles de Max Pfister per a ser publicats en aquest primer volum de la miscel·lània s'han deixat de banda explícitament els que tenen relació amb el *LEI* i amb la lexicografia i lexicologia en general i s'han privilegiat els que havien aparegut en revistes de difusió més limitada o en obres de localització més difícil i, encara que aquest criteri darrer no s'ha seguit del tot, els que estan redactats en una llengua romànica per afavorir «una più ampia ricezione nell'ambito della Romania» (p. xxiii); i és que, deixant de banda el fet lamentable que molts romanistes d'origen romànic ja no utilitzen l'alemany ni que sigui passivament, és cert que l'obra de Max Pfister mereix una àmplia recepció a tota la Romània i ha d'interessar tots els romanistes. Per bé que els temes centrals de la producció científica de Max Pfister hagin estat la Galloromània i la Italomània, el fet que els seus articles tractin aspectes cabdals de la romanística i també la metodologia que se'n desprèn fan que aquest volum hagi d'interessar tots els especialistes. Els articles giren al voltant de quatre eixos temàtics: «Aspectes generals de la història lingüística», «Scripta i textos literaris», «Romania Germanica» i «Història lingüística i toponomàstica».

En el primer d'aquests grups hi trobem articles que tracten temes cabdals de la constitució dels diferents dominis lingüístics de la Romània central: «Dal latino della Gallia cisalpina agli idiomi romanzi dell'Italia settentrionale» (p. 3-31), «Origine, estensione e caratteristiche del neolatino della zona alpina centrale e orientale prima del sec. xii» (p. 33-80) i «Über den Zusammenhang von Bistumsgrenzen und Sprachgrenzen in Frankreich, der Schweiz und dem Alpenraum» (p. 81-98). I també els articles sobre la formació de les llengües escrites medievals: «Scripta et koinè en ancien français aux *xii*e et *xiii*e siècles?» (p. 99-123), «La "Questione della lingua" nel Cinquecento e nel Novecento» (p. 125-139).

En el segon bloc d'articles, agrupats sota el títol «Scripta i textos literaris», hi trobem articles d'anàlisi lingüística impecable de textos medievals occitans: «La localisation d'une scripta littérai-re en ancien occitan» (p. 145-183), «La langue de Guilhem ix, comte de Poitiers» (p. 185-207), «La lingua di Gevaudan: I mezzi linguistici per localizzare un trovatore» (p. 209-219), i dels segles *xiv* i *xv* italians: «Die Sprache Dantes» (p. 221-238), «Studien zur Prosa des Florentiner Vulgärhumanismus. Die sprachliche Charakterisierung» (p. 239-273). Clouen aquest bloc encara dos articles breus: «Sprachtheorie und Sprachpraxis bei den Humanisten Leon Battista Alberti (1404-1472) und Joachim Du Bellay (1522-1560)» (p. 275-288) i «Parodie der französischen Gelehrtensprache bei Geoffroy Tory und François Rabelais» (p. 289-301).

El tercer bloc «Romania Germanica» recull només tres articles, però, sobretot el primer, de llarga extensió. Es tracta, una altra vegada, d'un tema cabdal en la formació de les llengües romàniques que ha centrat també l'atenció de Pfister, que reprèn, discuteix i modernitza els treballs del seu mestre Wartburg: «Le superstrat germanique dans les langues romanes» (p. 305-353), «La répartition géographique des éléments franciques en gallo-roman» (p. 354-377), «Gli elementi longobardi nell'italiano» (p. 379-405).

En el quart bloc d'articles, «Història lingüística i toponomàstica», hi trobem quatre articles que tenen en comú l'aprofitament dels materials onomàstics per a la recerca lingüística; ja sigui per ana-

litzar la cronologia de l'aparició de certs trets fonètics, com en els articles «Zur Chronologie vor Palatalisierungerscheinungen in der östlichen Galloromania» (p. 409-420) i «Sonorisierungerscheinungen in der galloromanischen und italo-romanischen Toponomastik vor dem Jahre 900» (p. 421-441), o bé per a estudiar la història dels poblaments en el cas de l'article «Galloromanische Relikte in der Toponomastik Ostlothringens und des Saarlandes» (p. 443-474). Finalment l'article més modern de tots els recollits en aquest volum (de 1999), «L'importanza della toponomastica per la storia della lingua nella Galloromania e nell'Italoromania» (p. 475-490), que mostra, amb exemples, com els estudis de toponímia poden contribuir a l'estudi de la història de la llengua.

Fer una tria entre la ingent producció de Max Pfister, fins i tot excloent les publicacions a l'entorn del *LEI*, no era una tasca fàcil. Els criteris que s'han seguit en l'elecció dels articles publicats aquí han permès que ara puguem disposar, tots junts en un sol volum, d'articles importants en la història de la romanística, articles programàtics, metodològicament importants i que continuen avui dia plenament vigents.

* * *

Passem ara al segon volum de la miscel·lània. El que conté els articles que dediquen a l'homenatge als col·laboradors del *LEI*, que, per motius d'espai, van ser els únics convidats a participar-hi. Aquests articles, escrits majoritàriament en italià i també majoritàriament de tema italo-romànic, s'han centrat de manera natural sobre dos grans eixos: el *LEI* («Das *LEI* als Arbeitsinstrument») i la història dels mots («Wortgeschichte»); la resta d'articles, de temàtica més diversa, s'han agrupat en el capítol «Texte und Sprachgeschichte». Hi ha encara un primer bloc, constituït per un sol article, el dels curadors del volum, G. Holtus i J. Kramer, que fa un estat de la recerca sobre el retoromànic entre els anys 1996 i 2000 («Fünf Jahre Forschungen zum Bunderromanischen, Dolomitenladinischen und Friaulischen (1996-2000)» p. 3-54) i que continua la sèrie d'articles sobre aquest tema ja publicada pels mateixos autors en altres llocs.

Els articles a l'entorn del *LEI* es presenten, com els dels altres blocs, per ordre alfabètic d'autors. Tanmateix es poden agrupar en diverses temàtiques: hi ha tres articles que es dediquen a l'anàlisi del tractament que es dona en el *LEI* al lèxic d'un origen determinat. Marcello Barbato, «Il *LEI* como strumento di lavoro: gli iberismi nel lessico italo-romanzo» (p. 57-70), analitza la presència d'iberismes en els primers sis volums del *LEI* i explica com es poden treure dades sobre les dates d'aparició dels préstecs en italià, el camp lèxic en què s'inscriuen aquests mots, el seu grau d'adaptació i la llengua d'origen, aspecte sobre el que, per cert, assenyala que el pes del català és més gran que no pas el que s'havia cregut en estudis anteriors. Sergio Lubello, en l'article «Il *LEI* e le parole straniere: i francesismi» (p. 79-89), presenta una vintena d'exemples que mostren les diferents casuístiques dels préstecs francesos en l'italià i els seus dialectes. Finalment, Elda Morlicchio, «Il trattamento delle forme germaniche nel *LEI*» (p. 103-116), introdueix els diferents problemes del tractament dels germanismes que s'han plantejat en la redacció dels articles de germanismes del *LEI*; més específicament es centra en l'element franc, particularment problemàtic a causa de la divisió dialectal franca i també a causa de les vies d'introducció, sovint indirectes a través de formes galloromàniques, d'aquests préstecs. — Dos articles, d'Antonio Lupis, «Vent'anni dopo. Il romanzo del *LEI* di Max Pfister alla lente della storia e dell'avanzamento tecnologico, con qualche proposta di giunte ai dizionari storici italiani» (p. 91-101), i de Gunnar Tancke «Note per un Avviamento informatico al *LEI*» (p. 135-150), tracten d'aspectes interns del *LEI* en relació a les noves tecnologies; s'hi tracten, d'una banda, l'aprofitament de les bases de dades i els mecanismes d'automatització d'una part de la tasca de redacció i, de l'altra, la presentació de les eines informàtiques desenvolupades per a ser utilitzades pels redactors, presents i futurs, del *LEI*. — Finalment trobem encara en aquest primer bloc dues altres contribucions: Claudio Cicotti («Tommaso Stigliani ed il suo involontario contributo al *LEI*» p. 71-77) ofereix una cinquantena de retrodatacions o noves formes a partir del despullament de l'*Arte del verso italiano* de T. Stigliani, publicat pòstumament el 1658. Fedele Raguso («Alla Scuola di

Max Pfister. Nuove esperienze per ricerche linguistiche nell'area dell'Alta Murgia barese», p. 117-133) proposa, d'una banda, un recull de bibliografia lingüística de l'Apúlia i, de l'altra, unes reflexions lingüístiques i històrico-jurídiques sobre una expressió pròpia de la zona.

Un altre bloc, d'extensió més reduïda, és el que porta per títol «Història dels mots». S'hi inclouen cinc articles de temàtica diversa que, en conjunt, posen en relleu la riquesa lingüística d'Itàlia i les múltiples varietats que conflueixen en la seva història. Així Franco Fanciullo, «Fra Greci e Germani. Il caso dei toponimi pugliesi *Orimini*» (p. 153-158), discuteix les propostes etimològiques a l'entorn del topònim *Orimini*, de la província de Taranto, posant en dubte l'etimologia grega que habitualment s'accepta. Rita Fresu, «Dal *tabarro* a *quel Tavarro*: per la ricostruzione storico-etimologica di una voce romanese (e non sola)» (p. 159-183), tracta de l'origen d'aquest mot i del seu desenvolupament semàntic. L'estudi de Mariafrancesca Giuliani, «Tra *signaide petre ficte* e *senga*: un'indagine "stratigrafica"» (p. 185-202), està dedicat a la història de l'expressió que podem tipificar com *signaide petre ficte* i a les interferències del primer element, d'origen germànic, amb els continuadors del llatí *SIGNUM* a l'Apúlia. Maria Vòllono, en l'article «Lexikalische und sprachgeschichtliche Anmerkungen zu einem juristischen Fachbegriff in frühmittelalterlichen lateinischen Urkunden: mittellateinisch *warpire* < altfränkisch **warpjan*» (p. 203-214), estudia el terme jurídic *warpire* en el llatí medieval dels documents originals de Sant Antonino de Piacenza anteriors a l'any mil posant-lo en relació també amb els continuadors gal·loromànics d'aquest mot, i en treu diverses conclusions de tipus lingüístic i històric. Finalment, l'article d'Alberto Zamboni, «*Secale*: etimo latino e diffusione romanza» (p. 215-231), gira a l'entorn del llatí *SECALE* amb la doble accentuació, esdrúixola o plana, que mostren els resultats romànics i les implicacions que això té per establir l'etimologia primera del mot.

El tercer bloc, intitulat «Textos i Història de la llengua», és el que conté més articles, dotze, i, al mateix temps el més heterogeni pel que fa als temes tractats. Hi trobem, d'una banda, articles de caire més dialectològic, com el de Fiorenzo Toso, «Il galloitalico di Lucania: contributo alla precisazione dell'area d'origine» (p. 413-432), que analitza les parles gal·loitàliques de la Lucània i, ampliant al lèxic altres anàlisis fetes per altres autors, restringeix la possible àrea d'origen d'aquests dialectes a la zona de transició lligur-piemontesa occidental, o el de Michela Russo, «Casi metafonetici aberranti dal napoletano antico al napoletano moderno» (p. 385-405). Tracta també l'àmbit napolità l'article de Ruth Erlinghagen, «Ippolito Cavalcanti *Cucina teorico-pratica* in der Geschichte des neapolitanischen Dialekts» (p. 299-310), que analitza la llengua de les diverses edicions d'aquest tractat de cuina d'autor napolità de la primera meitat del segle XIX. — Alguns articles es poden agrupar sota el denominador comú del lèxic, encara que el tracten des de molt diverses perspectives i estudien materials molt diferents. La contribució de Marcello Aprile, «Fonti per la conoscenza del lessico medievale in Italia meridionale: premesse per uno studio dei documenti mediolatini» (p. 235-255), inventaria el lèxic, ordenant-lo per camps semàntics, present en el llatí medieval de la Itàlia meridional adriàtica. La contribució d'Yvonne Haberland-Tressel, «Lexikalische Interferenzen in den *Sermoni subalpini*» (p. 321-339), torna a tractar aquest important text d'origen piemontès redactat a l'entorn de l'any 1200, però aquest cop centrant-se en el lèxic i concretament en les interferències lèxiques d'aquest text franco-italià, i presenta una mostra del seu estudi en forma de glossari. Dos articles ens acosten al camp de la terminologia botànica; l'article de Thomas Hohnerlein-Buchinger, «Un maestro dell'«*amabilis scientia*». Francesco Cupani come fonte per la ricerca dialettologica» (p. 341-366), presenta un glossari, limitat a la lletra C-, dels termes botànics presents en l'obra del sicilià Francesco Cupani, font que no ha estat fins ara prou explotada en reculls lèxics. I també el breu article de Francesca Sboarina, «Un mazzo di fiori del Cinquecento» (p. 407-411), recull les denominacions de les flors en un comentari de l'obra de Dioscòrides fet per un metge de Siena del segle XVI. Finalment, l'article de Tatiana Bisanti, «Fra analfabetismo e letterarietà: alcune osservazioni sulla lingua di *Variazioni belliche* di Amelia Rosselli alla luce del *Glossarietto Esplicativo*» (p. 257-272), estudia el *glossarietto* compilat per aquesta autora contemporània. — Rosario Coluccia, en l'article «La grafia dei testi pugliesi» (p. 287-298), analitza l'evolució de la tradició gràfica en els textos de l'Apúlia des dels primers documents del segle XIV, i par-

ticularment la tradició gràfica per als sons que no són presents en toscà. — En un altre ordre de coses, s'insereix dins de l'àmbit de l'edició de textos l'article de Chiara Coluccia, «Per una nuova edizione delle *Croniche* di Paolino Pieri» (p. 273-285), que ofereix una mostra, comparant-la amb les edicions anteriors, del projecte d'edició de la narració de fets històrics, sobretot florentins, d'aquest autor que visqué a cavall dels segles XIII i XIV. — Ja fora de l'àmbit estrictament italomànic, trobem el curiós estudi de Mario Piccat, «Ingiurie in provenzale alpino a Briançon (Hautes-Alpes) sul finire del Trecento» (p. 367-384), que recull els insults que apareixen, en llatí però sobretot en forma romànica inserida en textos llatins, en les actes notariales de Briançon, conservades en els Arxius Departamentals de l'Isère. — I, finalment, prou allunyat dels temes més estrictament lingüístics o filològics, l'article de Thomas Gergen «“Pax et treuga” dans Romanistik et Germanistik» (p. 311-320) que fa una comparació de les institucions de la Pau de Déu i la Treva de Déu i de la seva recepció en el dret romànic, en els Usatges de Barcelona, i germànic, en el *Sachsenspiegel*.

* * *

Així doncs, en aquests dos volums, curiosament editats (només hi hem trobat algunes intranscendents faltes mecanogràfiques o petites badades), s'hi recullen molts aspectes que han d'interessar els romanistes; des dels articles fonamentals del mestre Pfister a la ja madura recerca dels seus deixebles, i això sobre els temes més diversos: la formació de la Romània, el comentari lingüístic de textos medievals, l'onomàstica i la importància del seu estudi, la lexicologia i lexicografia, l'edició de textos, la dialectologia.

Podem dir, en conclusió, que aquests dos volums ens ofereixen una bella mostra de la fecunda tasca del professor Max Pfister com a investigador i també com a mestre. La Romanística se n'ha de congratular i ha de desitjar que continuï per molts anys.

Maria-Reina BASTARDAS i RUFAT
Universitat de Barcelona